

EGY AUTONÓM EMBER KÖSZÖNTÉSE

TÖRÖK GÁBOR HATVANÉVES

„.... a jövő rendje se vonzana annyira, ha
nem az autonóm embert tenné meg igazi
örökseivé...”

Ha csupán *információ*: egy líraolvasástani könyv szerzőjének vallomása lett volna ez a mondat, akkor tíz évvel korábban jelenthetik meg „A pecsétek feltörése”. De *magatartás* is, sőt — a lektorok szemében — elsősorban magatartás volt ez a mondat, így — 1974-ben a Móra, majd 1978-ban a Gondolat visszalépése után — csak 1983-ban kerülhetett olvasói kezébe Török Gábor könyve a Magvető Kiadó vállalkozásaként. A 70-es évek Magyarországon nem kívánatos magatartás volt az *autonóm emberhez* címezni egy szakmai könyv ajánlását.

„A pecsétek feltörése” a hatodik könyve volt Török Gábornak. A megelőző öt 1964 és 1976 között jelent meg, s Török Gábor 1964-től 1977-ig dolgozott adjunktusi beosztásban a Magyar nyelvészeti tanszéken. Életművének meghatározó részét tehát itt alkotta meg, s egészsége is itt romlott meg annyira, hogy 48 éves korában rokkantsági nyugdíjba kényszerült. Nem csupán születésnap megemlékezés tehát ez a tanulmánykötet egy kimagasló tudományos életműről, hanem erkölcsi elégtétel is. Volt és jelenlegi munkatársak, tanítványok fejezik ki vele tiszteletüket, s kívánnak további alkotó éveket.

*

Török Gábor értelmiségi családban született Budapesten, 1929-ben. Édesapja iparfelügyelő, baleset-elhárító állami mérnök volt, édesanyja tanárnő, de ő négy gyermeke és a gazdasági világválság miatt nem ment állásba.

Mivel édesapját sűrűn áthelyezték, elemi és középiskoláit sok helyen végezte: Szolnokon, Miskolcon, Nyíregyházán, Újvidéken, Esztergomban és Budapesten. 1947-ben érettségizett. 1947—49 közt Budapesten a Pázmány Péter Tudományegyetemen tanult magyar—német—filozófia szakon. Közben családja megélhetési gondjai miatt sokféle fizikai munkát is végzett: instruktorkodás mellett volt vasúti pályamunkás, kubikos, gyári segédmunkás, alkalmi szállító. Évet az egyetemen nem vesztett.

Egyetemi alapvizsgálata után súlyosan megbetegedett, csaknem egy évet feküdt kórházban. Bénulásából nem is gyógyult ki, csak részben. Ezért nem teljesített katonai szolgálatot sem.

Részleges fölépülése után nem folytatta azonnal egyetemi tanulmányait, hanem tanítói képezést szerzett, majd megnősült. Felesége, Kapi Irma akkor varrónő-tanuló volt, később gyermekgondozónői oklevelet szerzett, 1952 óta bölcsődei gondozónő, ápolónő, majd gyermekorvosi asszisztensnő minőségben dolgozott. Ma már ő is nyugdíjas.

Pedagógusi pályáját Török Gábor az isaszegi általános iskolában kezdte. Mivel ott utókezelésre nem volt lehetőség, fölhelyezték Budapestre. 1951 őszétől tanított a XII. Márvány utcai általános iskolában. Fölerősödve, 1952-től ismét beiratkozott az ELTE magyar szakának esti tagozatára. 1954-ben szerezte meg tanári oklevelét.

Egyetemi évei alatt érdeklődni kezdett a magyar nyelvtörténet iránt, egy hallgatói dolgozattal egyetemi pályadíjat nyert. Első nagyobb tanulmánya („*Adalék a likvidák nyújtó hatásának jelentkezéséhez*”) még egyetemista korában jelent meg a Magyar Nyelvben. 1954 őszén fölvtették magyar nyelvészeti aspiránsnak Benkő Loránd mellé. Aspiránsi évei alatt számos nyelvtörténeti cikket írt. Elméleti kandidátusi vizsgáit mind sikerrel tette le.

A tragikus 1956-os események értékelésében azonban nem értett egyet a párttal, ellenzékivé vált, noha meggyőződéses marxista maradt. Aspirantúráját 1957 novemberében fejezte be. Ekkor került a budapesti József Attila Gimnáziumba tanárnak. Fölöttesei megbecsülték, ott-tartózkodása alatt többször kapott nagyobb jutalmat, sőt soron kívüli följobbsorolást is. Hosszú ideig vezette az iskola magyar szakmai munkaközösségét, majd az osztályfőnöki munkaközösséget is.

Bár szűkre szabott időben, de folytatta nyelvészeti kutatásait, sőt filozófiai tanulmányokkal is foglalkozott. Az 1956-ról vallott nézetei miatt azonban nem védhette meg kandidátusi értekezését.

Folyamatosan végzett kutatásai miatt egyre sürgetőbben keresett olyan munkahelyet, ahol több alkalma lehet folytatni tudományos kutatásait. Megpályázta a Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszéke adjunktusi állását. 1964. augusztus 1. óta itt dolgozott.

Névjegyként első önálló kötetét tette le az asztalra („*Egy fejezet a Börzsöny-vidék palóc nyelvjárásainak hangtörténetéből*.” Nytud Ért. 45. sz.; — I. róla PAPP LÁSZLÓ Nyr. 89 (1965), 501—2.), ezt további négy könyv s mintegy nyolcvan tanulmány, cikk követte. Ha ezek tematikáját áttekintjük, előbb rendkívüli gazdagsága tűnik szembe, majd e gazdagság tudatossága, rendezettsége, fegyelme. A versek mikroelemzésében egy általános stíluselmélet körvonalazódik, a statisztikai vizsgálat a valósághoz való viszony változását rajzolja ki, a nyelvhelyességi és a helyesírási tanácsok grammatikaelméletre épülnek, a szakmai-közéleti témák mögött világnézet, amögött filozófia húzódik meg.

A publikációk tematikája azt is meggyőzően szemlélteti, hogy Török Gábor szívvel-lélekkel a tanárképzés szolgálatába állott. A nyelvtörténet felől gyakorlatibb területek felé fordult. Belekezdett a lírai nyelvnek, közelebbről József Attila költői nyelvének a kutatásába, s a stilisztika felől a poétika, az irodalomesztétika felé tágitotta ki vizsgálatai határát; sorozatban publikált tanulmányaival, könyveivel a szakterület meghatározó egyéniségévé vált. 1968-ban jelent meg „*A líra: logika (József Attila költői nyelve)*” (I. róla SZÉLES KLÁRA: ItK. 1968. 476—9.), ezt követte 1974-ben két mű: A „*Lírai igefüggvények stilisztikája*” és a „*Költői rébuszok*”, majd 1976-ban a „*József Attila-kommentárok*”. E négy kötetről „*A stilisztikai jelenségtanulmány*” címmel írt összefoglaló elemzést SZABÓ ZOLTÁN (Nyr. 102 (1978), 482—7.). Összegző véleményéből érdemes hosszabban idézni:

„TÖRÖK GÁBOR könyvei sajátos szint jelentenek a magyar stilisztikai szakirodalomban, ami nyilván szaktudományi szemléletének egyedi vonásaiból fakad. Mindenekelőtt abból, hogy minden lehető és elképzelhető egyoldalúságnak hadat üzenve sokféle érv és ellenérv alapján fogad el vagy cáfol meg nézeteket, és ugyancsak sokoldalúan, az elfogadás és el nem fogadás lehetőségét egyaránt felvetve ítéli meg saját kutatásának az eredményeit is.

És távol tartja magát a stilisztikában sokat vitatott szélsőséges nézetektől. Semmit sem vet el pusztán csak azért, mert hagyományos vagy új. Nem szakított tehát a hagyományos, klasszikus stilisztikával, és nagyon fogékony mindarra, ami a stílus tudományának elméletében és módszerében új. Nála a szinkronia nem zárja ki a diakróniát, és az egzaktásra való törekvés is jól megfér a stilisztikából nem szám-

űzhető szubjektivitással. Ragaszkodik a nyelvi tényekhez, de nem elméletellenes, és így érthető, hogy elítéli a még mindig ható, a fejlődést nagyon akadályozó pozivitizmust. (...)

Gondolom — folytatja Szabó Zoltán —, az elmondottakból egészen természet-szerűleg következik, hogy TÖRÖK GÁBOR könyvei mind elvi szempontjaikkal és módszerekkel, mind pedig a jelenségvizsgálatok eredményeivel nagymértékben elősegítik a magyar stilisztika fejlődését. Főleg azokkal az elveivel szolgálja a fejlődés ügyét, amelyeket fentebb kutatói álláspontjának, szellemi beállítottságának sajátos vonásai-ként emeltem ki. Ma igazán nagy szükség van elméleti és módszertani gazdagodásra, a bántó különbségek áthidalására, az egyoldalú nézetek ellenében, a kölcsönös megértést biztosító harmóniára.”

A fenti tényekben s szakmai fogadásukban megjelenő rendkívüli teljesítmény azonban nem azt jelenti, hogy ezekben az években Török Gábor csupán a kutatásaival foglalkozott volna. Érdeklődéssel szinte a teljes nyelvészeti tantervet végigtanította, átvette a tanszék tudományos diákkörének irányítását (ott tanulta a szakma alapjait s a hivatás szeretetét — többek között — Fejes Katalin, Gergely Éva, P. Hazai Zsuzsanna, Heltai Bálint, Vidra Klára, Vitányi Borbála).

Tagja volt a Szegedi Egyetem szerkesztő bizottságának, dolgozott a szegedi komplex dyslexiakutató munkacsoportban, kivette részét a Csongrád megyei pedagógusok szakmai továbbképzéséből, az általános iskolai tanulmányi versenyek lebonyolításából.

Az akkori években azonban, sajnos, mindez másodlagos volt. Értékeit csaknem teljesen elfedte ellenzéki — marxista! — magatartása, amellyel szinte minden lehetséges helyen és fórumon követelte az önálló véleményalkotás és véleménynyilvánítás jogát. 1972-ben végleg szembe került a vezetőséggel.

Egy össztanári értekezleten megbírálta a főigazgatóságot, az MM pedagógusképző osztályát, sőt az akkori főosztályvezetőt is. Rövidesen tűrhetetlenné tették az életét. A főigazgatóság „utolsó figyelmeztetés”-t küldött a címére, a Szegedi Munkaügyi Bíróság előtt lefolytatott pörben azonban a hatalom vereséget szenvedett: a hatalomnak vissza kellett vonulnia. A jogerős hatálytalánítás után alig egy héttel azonban Török Gábor ismét figyelmeztetést kapott. Az újabb pörben hosszas huzavona után ezt a második „jogsértő” (bíróági megállapítás!) figyelmeztetést is visszavonta a Legfelsőbb Bíróság.

Csakhogy a főiskolai adjunktusi alkalmaztatását közben a végleges helyett időről időre megújítandóvá alakították át, és Török Gábornak tudnia kellett, mi vár rá ezek után. Egészsége is tönkrement, máshol is hasztalan keresett állást. Leszázá-lékolták, 1977 novemberétől rokkantnyugdíjas lett. Szegeden él.

Nyugdíjasként egyrészt folytatta nyelvi lektori tevékenységét. Egy ideig a „Házi Jogtanácsadó” kiadványait lektorálta, illetve írt róluk összefoglaló jelentést is. A MTA Nyelvtudományi Intézetében pedig részmunkaidős tudományos munkatársként előbb a Gyakorisági Szótár munkáiban, majd pedig a Nyelvművelő Kiszótár előkészítésében vett részt.

Ahogy egészsége megengedte, 1985-ben „*A pecsétek feltörése*” című könyvével pályázott és elnyerte a nyelvtudomány kandidátusa fokozatot. Stíluselméleti speciális kollégiumot tartott a József Attila Tudományegyetem Általános nyelvészeti tanszékén; s készül, hogy a főiskolai tanszéken előadásokat tartson József Attila-kutatásaiból.

A Magyar Nyelvőrben 1988 óta jelennek meg az „*Újabb József Attila-kommentárjaiból*” című verselemzései, s hamarosan várható a Tankönyvkiadó gondozásá-

ban a „*Pontok és kérdőjelek az általános stíluselméletben*” című kötete. Jelenleg ennek elmélyítésén és kiterjesztésén dolgozik. Az „*Egy jövődő általános stíluselmélet távlatai*”-val az akadémiai doktori fokozatra pályázik.

*

A Juhász Gyula Tanárképző Főiskola tanácsa 1989 decemberében rehabilitálta Török Gábort, és erkölcsi elégtételül főiskolai tanári cím odaítélésére felterjesztette a Művelődési Minisztériumhoz. A főiskolai tanács kimondta: „Nagy vesztesége a kollégáknak és hallgatóknak, hogy Török Gábor 1977 óta nem tanít a főiskolán”. A főiskolai tanári cím odaítélése ezen már nem segít. De kifejezi, hogy a Magyar Nyelvészeti Tanszék és a Juhász Gyula Tanárképző Főiskola magához tartozónak tekinti Török Gábort.

BÉKÉSI IMRE